

סופר הנאמן לאופי גיבורו

להיות עד

שלמה ניצן. הוצאת כרמל, 208 עמ', 38 שקלים

יעקב מלכין

חבולת המבנה של הרומן גורמת לקורא לתהות אם מאפייניו שייכים לספרו של שלמה ניצן, או לספרו של העיתונאי גרישה גפן, שעליו מספר ניצן בספרו.

גרישה גפן הוא עיתונאי ר"היות עד" הוא הספר שכתב אחרי שהפסיק לכתוב בעיתון. הספר נכתב לעיני הקורא של ניצן, כמונולוג של כרירות והינתקות מעולם העיתונאות, מהמשפחה, מהמדרגה ומהחיים. האם הירידות של גיבורי הספר מייצגות את האופן שבו רואה גפן את הסובבים אותו? האם העובדה שאין עלילה ברוב הפרקים והם מתארים מצבים ללא תמורה מבטאת עמדה של גפן, כי החיים עמדו מלכת? האם ההתעלמות של "להיות עד" מכל האירועים שעתון אמור לעסוק בהם וגיבורי הספר אמורים להיות מעורבים בהם היא ביטוי למצבו הנפשי של גפן, שהגמלאות ניתקו אותו מכל התמורות הפוליטיות שבהן עסק במשך 40 שנה?

ספרו של גרישה גפן עייף. הוא משלים את אפיו אונותו של מי שאינו מסוגל לשנות משהו אפילו בחוג משפחתו הקרובה; נכדו האוטיסטי מאמלל את הוריו כשהוא חי בבית, אחרי שמעבירים אותו למרסד ואפילו אחרי שמפסיקים לבקר אותו שם. הילד מתאפיין בעיני גפן כמומו בלבד, והחיים עצל המום נעשים נכים, כאילו לא היו להם צדדים אחרים. נרטיביו של גפן לראות בנכד סמל לאנשות ולמי דינה אינם הופכים אותו לכוהן ושוארים בגדר מלים. החריגות של הילד האוטיסטי אינה מורגשת כמעט כאשר הסובבים אותו מתמקדים בו בלבד. גם הדמויות האחרות הם גיבורי מצב, ולא גיבורי עלילה או תמורה החושפת משהו מיוחד. בנו של גפן ניצן, עיתונאי מצליח ו"שטחי" לדעת אביו, אינו מתגלה לנו ככוהן, כיוון שאין אנו יודעים במה הוא מצליח ומאיו בחינה הוא שטחי ומייצג את דור העיתונאים המצליחים והשטחיים כפי

הרוח של יעקב מלכין "זנקר" ראה את כתיבתו בדפוס ספר

11

הכתבים והעורכים וכל האחרים ששהו אותה שעה באולם העריכה בפרוורורים וכחרי התאים הקטנים שמסביב ראו אותו וראו אותה וכרכו את שניהם על שיפוד אחד. והיו שם מתרגם מאמרי השבוע מהעיתונות הלוועזית, סגן העורך הכלכלי, הקריקטוריסט היומי הקבוע, כתב הספורט, המישנה לעורך ועוד כמה. וגם אליהו פריד, המשורר לשעבר שעדיין נקרא משורר. בזמן מן הזמנים הוא חיבר שניים או כמה ספרי שירה צנומים ותקופה מסוימת אף ערך את המוסף הספרותי, עד שיום אחד הדהים את כולם בבקשו לשתררו מתפקיד זה ולהעבירו לע"ב בודה אחרת. אפילו הגהה, אמר, לא איכפת לי.

באותה עת לא היו זקוקים למגיה, אבל מסרו לו את הפיקוח על כל עבודות השיכתוב ובמהרה הנפך לסמכות עליונה פוסקת ולעיתים לכוון. לעוזב משלט רביעוצמה כזה של העשייה הספרותית כדי לכתוב כל מיני גראפומניס? התקשתה שולי רגון להבין את אליהו פריד (לציין שבאותה תקופה היה פריד השכבן התורן שלה). אליהו רק חיך אליה בשפתיים הדקות שלו את חיובו הקמצני, היגע כלשהו, העלול להתפרש, בטעות או שלא בטעות כמתנשא, ולא טרח להשיב.

בתפקידו החדש החליף מקום במערכת והתבצר לו רחוק בפינה של מחיצת האנציקלופדיה, חבוי מאחורי שולחנו העמוס ככל עת כדול לעצמו שריו לעצמו מחוץ מהזומת העשייה (...)

12

הספרות הגדולה הם גיבורי כישלון. אך כישלונם של גיבורים בעלי גדולה אנושית - כבוזחוב או בולקונסקי - הוא חלק מסיפור עלילת ההתמודדות של הגיבור ורצונו עם כוחות המתסכלים את הגשמתו. ללא שאיפה או רצון או עלילה המחזקת את ההתנגשות הגורמת לכישלון - אין הפוטנציאל האנושיות של הגיבור מתגלות, והוא הופך מאדם לשם. הפוטנציאל האנושיות להתור להגשמת שאיפות היא תגלית של הספרות, רוב היצירות העריכתיות מכסות עליה. גרישה גפן, העיתונאי המבטיח להיות סופר, אינו מצליח לעבור את הגבול הרק שבין שניהם, אינו מצליח לעצב דמויות ייחודיות היות בעלילה או בתמורה, ומאבד אפילו את הריביות פוליטיים וחברתיים.

האויסטי מלענת גרישה גפן מסמל את האנושות והמדינה, מסמל למעשה לכל היותר את תהום ההינתקות שהוא עצמו שוקע בה. בסופו של הספר אין לדעת על איזו אנושות ועל איזו מדינה הוא מרמו. "בחרתי להיות כעד, לכתוב כעד בתוך ההתפוררות הכללית שמסביב" אומר גרישה על עצמו, מבלי להודיענו על איזו התפוררות הוא

שראה אותו גפן. גם כשיגאל שוכב עם העורכת, הנהוגת לשכב עם רבים מן המערכת, אין לזה חשיבות בחייו או בחייה. דבר לא משתנה ברגשותיהם, כיוון שגפן מציג אותם כחטרי רגשות ואפילו חטרי תשוקות, פרט לאמביציות הצלחה שכבר התגשמו. לא רק יגאל וחברו אלי פריד (שהפסיק לכתוב שירים ומאמרים ומתמסר לעריכה לשונית) שרבים עם שולי העורכת היפה והמבריקה והמצליחה ובעלת ה"ישבן החמוד" (התכונה היחידה שגפן מצליח לגלות בה). גם שרגא, אחיו של יגאל, אביו של האויסטי, שוכב עם שולי, כיוון שהיא בוחרת בו כאב תינוק שחשקה בו. כאילו אין בעיות גנטיות בעולם, או שמה בגלל תשוקה נטרת לאויסטים.

כל הדמויות הפועלות בספר הזה - כולל חוה, אם האויסטי, הנהוגת כמו בנה בהשתעבדותה לו, כולל צביאלי העיתונאי המוכשר השונה עצמו למות - מצטמצמות בעיני גפן היוצר אותן כאנשים עלובים ועזירים. הם כאלה לא בגלל חוסר המעי, שים, אלא בגלל חוסר השאיפות; היעדרות יעד כלשהו שאליה הן חותרות.

"גדולה" בגיבורים ספרותיים אינה נובעת מחשיבותם או מהצלחתם ההיסטורית. רוב גיבורי

מדבר ומאיו בחינה זו התפוררות. עדותו של גפן על חיי נישואיו נעדרה האהבה - ריקה כחיים שהוא מציג בפנינו, ללא הצדקה וכוח שכנוע שאכן היו ריקים כל כך, חטרי רגשות ורגישויות, ללא תפיסה קיד, ללא חתימה ליעד כלשהו, ותוך מגע עם נשים חסרות דמות ואישיות.

רק פעם אחת מנסה גיבורו של שלמה ניצן לזכור שוב על משהו חשוב בעיניו: נושא של מאמר שהוא כותב בגמלאותו, ומתכוון להוכיח כי המדינה - כל מדינה - אינה אלא עירייה הנותנת שירותים מוגזרים ציפילים, ללא ייחוד, מסר, אופי או תפקיד בחיי בני האדם החיים בה. המאמר אמור להיות שערורייתי ו"מנוגד לקו של העיתון" ועל כן אינו מתפרסם. גפן כועס על מוכיר המערכת שפסל את מאמרו, אך אחרי 40 שנות בכירות בעיתון אינו מנסה כלל להגיע אל צמרת העורכים כדי לשנות את גורו, והספר אינו מרמז אף במשהו למפורכותה של טענתו, לייחודן של מדינות וייחודה של המדינה שבה חי גפן, כיוון שהמצאות שמעבר לשמותיה נשאת אצלו - כמו תמיד - בחוץ.

גיבורו של ניצן ב"להיות עד" טוען שהוא "שומע זעקות אלם אלה של ילד קטן, נכד מסכן שלי, כל המין האנושי כולו" והוא מחזיר אותנו לתהייה המלווה את הקורא בספר כולו: האם האין אונות הנאלמת של גרישה גפן הסופר היא זעקה אילמת שניצן מנסה להשמיע לנו, לחשוף באמצעותה את האוטיסטים והנתק של האנשים מהעולם, כשהם מסתגרים בתוך עצמם והופכים חיים לגסיסה? האם חוסר היכולת של גרישה גפן להתקשר לבני אדם, אפילו הם בניו, היא העילה להתמקדות במצבים ולא בהתרחשויות, בקליפות האנושיות ולא בתוכן, בצורות העיתונות ולא בתוכנם?

"להיות עד" הוא ספר על ספר פיקטיבי הנכתב לעיני הקורא והופך לחלון שבו משתקפות דמויות שנעשות מטושטשות ככל שהשמש נאטמת. בפילוג, לאחר שקולו של גפן השתקף, נשמע קול בניו, המחליטים מה יעשה בכתב היד של הספר שהשאיף אביהם עם מותו. רמותם חסרת הרכבים והגוונים שצויה על ידי גפן מצטמצמת עוד יותר כשכל הרכבים הלוקניים מתמקדים במעשים ללא הד לרגשות, כאילו ביקש הסופר להישאר עקבי ונאמן לסגנון היצירה של גיבורו.